

УДК 376:373.2

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-4-38-42>

Притуляк Людмила Миколаївна,

викладач кафедри дошкільної та спеціальної освіти

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна.

genamorjaka@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2031-152X>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

В умовах глибокого реформування національної системи освіти, що ґрунтується на засадах гуманізму та орієнтована на європейські цінності, інклюзія стає не просто трендом, а вимогою часу. Цей пріоритет закріплений на найвищому законодавчому рівні, зокрема в законах України «Про освіту» (2017) та «Про дошкільну освіту» (2001).

Ефективне впровадження інклюзивної моделі освіти в закладах дошкільної освіти (ЗДО) є особливо важливим завданням, оскільки саме на цьому рівні закладаються основи соціалізації, толерантності та рівних стартових можливостей. Водночас це висуває нові, значно посилені вимоги до професійної підготовки майбутніх вихователів. Як зазначає низка провідних науковців (А. Колупаєва, О. Таранченко, М. Дмитрієва), сучасному фахівцю недостатньо володіти лише загальними педагогічними знаннями. Виникає гостра суспільна та освітня потреба у фахівцях, які глибоко розуміють філософію інклюзії, є психологічно готовими та методично здатними ефективно працювати в гетерогенному середовищі, забезпечуючи рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей включно з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) (Колупаєва, 2018; Таранченко, Дмитрієва, 2019).

Проте аналіз освітньої практики та наукових публікацій (Таранченко, Дмитрієва, 2019) свідчить про наявність гострої суперечності. Вона полягає між:

– з одного боку, законодавчо закріпленими вимогами до організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО (Про освіту, 2017; Про дошкільну освіту, 2001) та суспільним запитом на якісну інклюзію;

– і з іншого боку, реальним рівнем готовності багатьох випускників педагогічних ЗВО до роботи в нових умовах.

Як показують дослідження (Мартинчук, 2016; Таранченко, Дмитрієва, 2019), часто ця готовність має суто теоретичний, подекуди формальний характер. Майбутні вихователі можуть володіти певним обсягом знань про інклюзію, проте практичні навички роботи з дітьми з ООП, уміння здійснювати психолого-педагогічний супровід (Скрипник, 2020), адаптувати освітній простір, модифікувати методики та ефективно співпрацювати в команді супроводу залишаються недостатньо сформованими.

Саме тому подолання цього розриву між теорією та практикою вимагає перегляду самих засад підготовки фахівців (Таранченко, Дмитрієва, 2019). Ключовим завданням модернізації педагогічної освіти стає застосування компетентнісного підходу, детально проаналізованого О. В. Овчарук (Овчарук, 2014). Цей підхід дає змогу змістити акцент зі знаннєвої парадигми на формування здатності діяти в реальних професійних ситуаціях. Це виводить на перший план проблему цілеспрямованого та системного формування саме інклюзивної компетентності май-

бутніх вихователів (Мартинчук, 2016) як інтегративної якості, що є необхідною умовою успішної професійної діяльності в сучасному ЗДО.

Проблематика інклюзивної освіти та професійної підготовки педагогів широко представлена у працях провідних українських науковців. Теоретико-методологічні засади інклюзії розкрито у дослідженнях А. Колупаєвої, Т. Скрипник, О. Таранченко. Психолого-педагогічні аспекти супроводу дітей з ООП висвітлено у працях В. Бондаря, І. Демченко.

Окремі аспекти формування саме інклюзивної компетентності педагогів досліджували О. Мартинчук, Н. Софій, О. Патрикєєва, які розглядають її як складне інтегративне утворення. Водночас, незважаючи на значну кількість напрацювань, недостатньо дослідженими залишаються практичні механізми формування цієї компетентності у майбутніх вихователів ЗДО, зокрема в частині розроблення індивідуальних програм розвитку (ППР) та організації командної взаємодії.

Отже, необхідно теоретично обґрунтувати сутність та структуру інклюзивної компетентності майбутніх вихователів ЗДО та визначити практичні шляхи її формування в освітньому процесі ЗВО на засадах компетентнісного підходу.

Сучасний етап реформування національної системи освіти, що відбувається у руслі європейських інтеграційних процесів, висуває нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів. Ключовим орієнтиром стає компетентнісний підхід, який фундаментально змінює парадигму підготовки фахівця.

Як зазначає низка науковців (наприклад, О. Овчарук), акцент зміщується з обсягу отриманих знань на здатність і готовність застосовувати ці знання, уміння та навички у практичній, зокрема нетиповій, професійній діяльності (Овчарук, 2014).

У контексті підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) це означає перехід від моделі вихователя – транслятора знань до моделі вихователя-фасилітатора, здатного проектувати гнучке освітнє середовище, що враховує індивідуальні особливості кожної дитини.

Ця вимога стає особливо актуальною в умовах розбудови інклюзивної освітньої вертикалі, що закріплено в ключових нормативних документах, таких як закони України «Про освіту» (2017) та «Про дошкільну освіту» (2001).

Компетентнісний підхід змінює парадигму підготовки фахівця: акцент зміщується з обсягу отриманих знань на здатність застосовувати ці знання у практичній діяльності.

У контексті нашого дослідження **інклюзивна компетентність** вихователя ЗДО – це інтегративна професійно-особистісна якість, що базується на сукупності знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та особистісних якостей (емпатія, толерантність) і дає змогу ефективно реалізовувати освітній процес в умовах інклюзивного середовища (Колупаєва, 2018; Мартинчук, 2016).

Базуючись на аналізі наукових джерел, виокремлюємо такі **структурні компоненти** інклюзивної компетентності:

1. Мотиваційно-ціннісний компонент. Це ядро компетентності. Він передбачає наявність гуманістичного світогляду, безумовне прийняття дитини з ООП, усвідомлення цінності кожної особистості незалежно від її особливостей. До цього належать толерантність, емпатія, готовність до змін та подолання стереотипів. Формування цього компоненту відбувається через тренінги, етичні бесіди, аналіз кейсів та особистий приклад викладачів.

2. Когнітивний компонент. Це система теоретичних знань: розуміння сутності інклюзії, знання нормативно-правової бази (зокрема, законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Постанови КМУ про організацію інклюзивного навчання) (Про освіту, 2017; Про дошкільну освіту, 2001); знання про психофізіологічні особливості розвитку дітей із різними типами ООП, володіння сучасними технологіями та методиками інклюзивного навчання.

3. Діяльнісно-практичний компонент. Це сукупність умінь та навичок, необхідних для безпосередньої роботи. Саме цей компонент найчастіше «провисає» у традиційній системі підготовки.

Ключовими у практичному компоненті, на нашу думку, є два аспекти.

Перший аспект стосується вміння розробляти та реалізовувати Індивідуальну програму розвитку (ІПР). Майбутній вихователь має сприймати ІПР не як формальний звітний документ, а як живу «дорожню карту» роботи з дитиною. У процесі підготовки у ЗВО студенти повинні не просто вивчати структуру ІПР, а практично її розробляти (на основі кейс-стаді, під час педагогічної практики). Вони мають учитися:

- проводити педагогічну діагностику для визначення актуального рівня розвитку дитини;
- формулювати чіткі, вимірювані та досяжні короткострокові та довгострокові цілі;
- адаптувати та модифікувати освітню програму (змінювати обсяг матеріалу, способи подання, методи оцінювання);
- моніторити динаміку розвитку дитини та вчасно коригувати ІПР.

Другий аспект покликаний на розвиток вміння працювати в команді психолого-педагогічного супроводу. Вихователь інклюзивної групи не може бути «воїном у полі». Успіх інклюзії залежить від скоординованої роботи всієї команди: вихователя, асистента вихователя, практичного психолога, логопеда, дефектолога, реабілітолога та батьків (Скрипник, 2020). Студентів необхідно готувати до цієї взаємодії. Ефективними є практичні семінари, ділові ігри, де моделюється засідання команди супроводу для вирішення конкретної проблеми дитини. Майбутній вихователь має чітко розуміти свою роль: він інтегрує рекомендації вузьких спеціалістів у щоденний освітній процес, створюючи єдине розвивальне середовище.

4. Рефлексивний компонент. Здатність до самоаналізу, самооцінки та самокорекції. Вихователь повинен уміти аналізувати власні успіхи та невдачі, бачити причини труднощів у дитини (можливо, вони криються у неправильно вибраному методі роботи) та гнучко змінювати свою стратегію.

Отже, підготовка майбутніх вихователів до роботи в інклюзивному середовищі на засадах компетентнісного підходу є стратегічним завданням сучасної педагогічної освіти. Інклюзивна компетентність є складною, багатокомпонентною структурою, де мотиваційно-ціннісні аспекти нерозривно пов'язані з когнітивними та практичними вміннями.

Проведене дослідження підтверджує, що для формування дієвої інклюзивної компетентності недостатньо лекційного викладу матеріалу. Необхідно посилювати практичний складник підготовки: упроваджувати інтерактивні методи (тренінги, кейс-метод, моделювання), забезпечувати якісну педагогічну практику студентів у реальних інклюзивних групах ЗДО та фокусувати увагу на формуванні умінь розробляти ІПР та ефективно працювати в команді супроводу.

Список використаної літератури

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III (зі змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Саміт-Книга, 2018. 272 с.
4. Скрипник Т. В. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Київ : б. в., 2020. 154 с.
5. Мартинчук О. В. Формування інклюзивної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2016. 245 с.

6. Таранченко О. М., Дмитрієва М. В. Інклюзивне навчання в закладах дошкільної освіти: від теорії до практики. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2019. Вип. 14. С. 112–120.
7. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ : К. І. С., 2014. 112 с.

References

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 38–39, St. 380. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 11.07.2001 r. № 2628-III (zi zminamy) [On preschool education (Law of Ukraine of 11.07.2001 No. 2628-III)]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 49, Art. 259. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> [in Ukrainian].
3. Kolupaieva, A. A. (2018). *Inklyuzivna osvita: realii ta perspektyvy* [Inclusive education: realities and prospects]. Kyiv: Samit-Knyha [in Ukrainian].
4. Skrypnyk, T. V. (2020). *Psykhologo-pedahohichniy suprovid dytyny z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v umovakh inklyuzyvnoi osvity* [Psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in inclusive education]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Martynchuk, O. V. (2016). *Formuvannya inklyuzyvnoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv* [Formation of inclusive competence of future preschool teachers]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Taranenko, O. M., & Dmytriieva, M. V. (2019). *Inklyuzivne navchannya v zakladakh doshkilnoi osvity: vid teorii do praktyky* [Inclusive education in preschool institutions: from theory to practice]. *Osvita osob z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education for people with special needs: ways of development, (14)*, 112–120 [in Ukrainian].
7. Ovcharuk, O. V. (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovy dosvid ta ukrainski perspektyvy* [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects]. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].

Причуляк Л. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи в інклюзивному середовищі: компетентнісний підхід

У статті розкрито сутність поняття «інклюзивна компетентність» майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) як ключової інтегративної якості та невід'ємного складника його професіоналізму. Обґрунтовано, що в умовах гуманізації та демократизації сучасної освіти компетентнісний підхід є методологічною основою для модернізації підготовки педагогічних кадрів.

Проаналізовано структуру інклюзивної компетентності, виокремлено її основні компоненти: мотиваційно-ціннісний (гуманістичні ідеали, толерантність, емпатія, усвідомлення цінності кожної дитини), когнітивний (знання нормативно-правової бази, психофізіологічних особливостей розвитку дітей з ООП, методик інклюзивного навчання), діяльнісно-практичний (уміння адаптувати освітнє середовище, розробляти індивідуальні програми розвитку, застосовувати технології диференційованого навчання) та рефлексивний (здатність до самоаналізу та корекції власної педагогічної діяльності).

Детально розглянуто практичні аспекти підготовки студентів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Наголошено на важливості формування умінь розробляти якісні індивідуальні програми розвитку (ІПР) не як формальний документ, а як дієвий інструмент педагогічної роботи. Окреслено роль ефективної співпраці майбутнього вихова-

теля з командою психолого-педагогічного супроводу (психологом, логопедом, дефектологом) як запоруки успішної інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами (ООП), інклюзивна компетентність, підготовка вихователів, компетентнісний підхід, індивідуальна програма розвитку, команда психолого-педагогічного супроводу.

Prytuliak L. M. Training of future educators for work in an inclusive environment: a competence-based approach

The article reveals the essence of the «inclusive competence» concept for a future educator of a preschool education institution (PEI) as a key integrative quality and an integral component of their professionalism. It is substantiated that in the context of the humanization and democratization of modern education, the competence-based approach serves as the methodological basis for modernizing teacher training.

The structure of inclusive competence is analyzed, and its main components are highlighted: motivational-value (humanistic ideals, tolerance, empathy, awareness of the value of each child), cognitive (knowledge of the legal framework, psychophysiological features of children with SEN, inclusive teaching methods), activity-practical (skills to adapt the educational environment, develop Individual Development Programs, apply differentiated learning technologies), and reflexive (capacity for self-analysis and correction of one's own pedagogical activities).

The practical aspects of preparing students for work with children with special educational needs (SEN) are examined in detail. The importance of developing skills to create high-quality Individual Development Programs (IDP), not as a formal document but as an effective tool for pedagogical work, is emphasized. The role of effective collaboration between the future educator and the psycho-pedagogical support team (psychologist, speech therapist, defectologist) is outlined as a guarantee of successful inclusion.

Key words: inclusive education, children with special educational needs (SEN), inclusive competence, educator training, competence-based approach, Individual Development Program (IDP), psycho-pedagogical support team.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.11.2025

Дата публікації: 26.12.2025 р.